

9 Sverige på den globala marknadsplatsen

Edward E. Leamer och Per Lundborg

*Liten öppen ekonomi
med stor välfärdsstat*

*Långdragen period av
relativt låg tillväxt . . .*

*. . . kan bero på väl-
färdsstaten . . .*

. . . och globalisering

Analys av samspelet

Den svenska ekonomin är i hög grad beroende av internationell handel. Detta beroende placerar Sverige i en grupp av länder som är sårbara för förändringar på den globala marknadsplatsen. I denna grupp av små öppna ekonomier återfinns också de mest utvecklade välfärdsstaterna, och som välfärdsstat har Sverige varit ett föregångsland.

När Sverige började uppbyggnaden av välfärdsstaten var den ekonomiska tillväxten hög och den internationella konkurrenssituationen gynnsam. Under 1950- och 1960-talen växte den offentliga sektorn, ekonomin i övrigt utvecklades positivt och utrikeshandeln växte starkt. Därefter har Sverige upplevt en långdragen period av relativ ekonomisk tillbakagång, vilket har stimulerat till ett sökande efter orsaker och efter lämpliga motåtgärder. En orsak som ligger nära till hands är storleken på den offentliga sektorn och olika inslag i välfärdsstaten som tenderar att styra arbetskraften till relativt lågproduktiva uppgifter och minska investeringarna i fysiskt kapital och humankapital. En annan möjlig orsak är globalisering. De nuvarande ekonomiska problemen är visserligen en ny erfarenhet för Sverige, men de kommer vid en tidpunkt då alla de stora industriländer upplever svårigheter. Det är troligt att Sveriges starka internationella beroende gör Sverige särskilt utsatt för externa makroekonomiska och mikroekonomiska chocker.

Den fråga vi analyserar är om de svenska problemen beror på *samspelet* mellan den svenska välfärdsstaten och förändringar på den globala marknadsplatsen. Analysen omfattar en tidsperiod som är tillräckligt lång för att underliggande mikroekonomiska faktorer (såsom en låg investeringstakt) skall dominera över kortsiktiga

*Låga investeringar
i fysiskt kapital och hu-
mankapital . . .*

*. . . tvingar Sverige
att konkurrera inter-
nationellt med mer
arbetskraftsintensiv
produktion*

*Svenska löner bestäms
alltmer internationellt*

*Lönesammanpressning
är i konflikt med inter-
nationell utveckling*

Störst handelsvinst ...

*... för länder med annor-
lunda faktortillgångar*

makroekonomiska störningar (såsom felaktiga växelkurser). Under flera årtionden har Sverige haft förhållandevis låga investeringar i både fysiskt kapital och humankapital. Detta har lett till att Sveriges tidigare komparativa fördelar i kapitalintensiv produktion gradvis har urholkats allt eftersom Sveriges relativa tillgång på kapital har minskat. Vi koncentrerar oss här på konsekvenserna av, snarare än på orsakerna till, de låga investeringarna.

Om Sverige hade tillräckligt stora investeringar i fysiskt kapital och humankapital skulle lönen för lågutbildad arbetskraft och avkastning på högre utbildning bestämmas på den svenska marknaden. De lågutbildade skulle kunna anställas till höga löner, vissa i de mest kapitalintensiva delarna av tillverkningsindustrin och resten i den skyddade sektorn, inklusive den offentliga sektorn. Men om utbudet av humankapital och fysiskt kapital är mer begränsat, då tvingas Sverige att producera och exportera en bredare mix av industrivaror, inklusive en del arbetskraftsintensiva varor. För att kunna konkurrera internationellt med arbetsintensiva produkter krävs lägre löner för den lågutbildade arbetskraften. En låg investeringstakt betyder att lönerna för lågutbildad arbetskraft och avkastningen på humankapital kommer att bestämmas på internationella marknader för tillverkningsvaror snarare än inom landet.

Samtidigt som de svenska lönerna alltmer kommit att bestämmas av de internationella varumarknaderna, har det skett en kraftig ökning i det globala utbudet av lågutbildad arbetskraft, till följd av den dramatiska ekonomiska liberaliseringen i Asien, Sydamerika och Östeuropa. Detta har pressat lönerna för lågutbildad arbetskraft och lett till en höjd avkastning på utbildning internationellt. De institutionella förhållanden i Sverige som leder till en sammanpressad lönestruktur och motverkar investeringar i utbildning och realkapital strider således allt mer mot kraven från den internationella marknadsplatsen. (Jfr Edin och Topel; McLure och Norrman i denna volym.)

Vi analyserar Sveriges problem på den internationella marknadsplatsen inom ramen för en Hecksher-Ohlin-modell. Denna modell är klar och insiktsfull och strider inte mot grundläggande data. Den ser tillgången på produktiva resurser som grunden för komparativa fördelar. Handelsvinsterna är störst för de länder som har en särskilt annorlunda uppsättning produktionsfaktorer jämfört med andra länder. Med utgångspunkt från denna teori kan vi härleda en

*Sverige "trängs" av
konkurrentländer*

*Tillgången på skogs-
råvara både fördel och
nackdel . . .*

*. . . gör Sverige
rikare . . .*

*. . . men "utarmar"
övrig industri på
fysiskt kapital*

rad hypoteser som skulle kunna förklara Sveriges ekonomiska problem. Den första är vad vi kan kalla hypotesen om *trängsel*: Sveriges svårigheter i samspelet med världsmarknaden beror på att Sveriges relativa tillgång på produktionsfaktorer har blivit mindre distinkt, d.v.s. mer och mer kommit att likna andra länders tillgångar. Det finns allt fler konkurrenter runtom som tränger på. Några konkurrerar inom de områden där Sverige traditionellt haft komparativa fördelar, nämligen inom kapitalintensiv produktion. Andra konkurrerar inom produktion som utnyttjar mycket lågutbildad arbetskraft och då till löner som är oacceptabelt låga från svensk synpunkt.¹

Även om Sverige tappat sin särställning vad gäller riklig tillgång på kapital, så kvarstår den ovanligt rikliga tillgången på skogsråvara. Det senare har både för- och nackdelar. Skogsråvaran ger ett mycket stort bidrag till nationalprodukten, men det kan leda till lägre löner för lågutbildad arbetskraft och därigenom skapa ökade inkomstskillnader. Orsaken är att en betydande andel av svenska investeringar allokeras till skogsindustrin (inklusive papper och massa), vilket lämnar förhållandevis lite kapital över till resten av industrin. Lönen för lågutbildad arbetskraft beror inte på det totala utbudet av produktionsfaktorer, utan på det utbud som återstår efter det att de råvarubaserade sektorerna och den från internationell konkurrens skyddade sektorn fått sitt. Tillgången på skogsråvara gör således att en hög sparkvot blir ännu viktigare om den svenska industrin även fortsättningsvis skall kunna erbjuda förhållandevis höga löner till de lågt utbildade.

Den svenska skogssektorn absorberar otvivelaktigt en betydande mängd fysiskt kapital. Det är möjligt att när kraven på fysiskt kapital i denna sektor har tillfredsställts, så återstår relativt lite kapital och relativt mycket utbildad arbetskraft för den övriga industrin. Vi kallar detta hypotesen om *kapitalutarmning*: Skogssektorn "utarmar" den övriga tillverkningssektorn på fysiskt kapital, vilket tvingar svensk industri till relativt arbetsintensiv produktion. Lönerna för de lågutbildade tvingas ned så att dessa arbetsintensiva sektorer kan konkurrera på den internationella marknaden.

¹ Välfärdskonsekvenserna av "trängsel" är tydliga i en Heckscher-Ohlin-modell. Tillväxt i Europa och Asien som ökar utbudet av traditionella svenska produkter försämrar terms-of-trade och reducerar svensk välfärd.

Offentlig sektor utnyttjar mindre kapital

Vi kan formulera motsvarande hypotes för den offentliga sektorn och kalla den för hypotesen om *kapitalberikande*: Den offentliga sektorn drar till sig relativt mycket lågutbildad arbetskraft, vilket tvingar svensk industri till produktion som utnyttjar relativt mycket humankapital och fysiskt kapital. Denna produktionsinriktning är förenlig med en relativt hög lön för lågutbildad arbetskraft.

Vinsterna från internationell handel bestäms av såväl tillgången på produktionsfaktorer som av teknologiska faktorer och efterfrågan. Ett land med en ogynnsam uppsättning produktionsfaktorer kan finna att vinsterna av utrikeshandel försvinner över tiden till följd av förändringar antingen i teknologi eller efterfrågan. Så kan t.ex. värdet av komparativa fördelar i datorutrustning minska genom tekniska förändringar som gör att datorer inte längre behöver produceras med utbildningsintensiv teknik, utan snarare med arbetskraftsintensiv teknik. Värdet av komparativa fördelar i trä och papper reduceras genom att efterfrågan förändras mot andra byggnadsmaterial eller mot det papperslösa kontoret. Potentiella förändringar i teknik och efterfrågan ger oss således ytterligare två hypoteser. En kan vi kalla hypotesen om *kompetensnedgradering*: Tekniska framsteg minskar utbildningsintensiteten i Sveriges traditionella exportprodukter. Den andra kan kallas hypotesen om *underlägsna varor*: Den globala efterfrågan förändras i riktning från Sveiges traditionella exportvaror.

Om en eller flera produktionsfaktorer är internationellt rörliga beror komparativa fördelar på den eller de produktionsfaktorer som är orörliga. Om humankapitalet är den orörliga faktorn kommer otillräckliga investeringar i relevant humankapital att göra Sverige till en förlorare i den internationella konkurrensen om det rörliga finansiella kapitalet och det likaledes rörliga kunskapskapitalet. Svenska multinationella företag som framgångsrikt utvecklar nya produkter kan välja att utnyttja sina kunskapsfördelar genom att producera utomlands, vilket kan betyda att sysselsättningen i utlandet ökar på bekostnad av sysselsättningen i Sverige. Den ökade internationella rörligheten för en eller flera produktionsfaktorer leder fram till vad vi kallar hypotesen om *faktorflöden*: Svenska investeringar i orörligt humankapital och fysiskt kapital (t.ex. utbildning och infrastruktur) är inte tillräckliga för att attrahera särskilt mycket internationellt rörligt finansiellt kapital och kunskapskapital.

Otillräckligt humankapital gör Sverige till förlorare . . .

. . . i konkurrensen om rörligt finansiellt kapital

Jämn inkomstfördelning möjlig utan statsingripanden

"Snedvriden arbetsmarknad" ger problem

En mindre distinkt faktoruppsättning och ökade flöden av produktionsfaktorer leder i allmänhet till minskat handelsberoende. Men under de senaste årtiondena har vi upplevt en expansion av handeln relativt till BNP för alla OECD-länder, inklusive Sverige. Den mest uppenbara förklaringen är hypotesen om en *krympande värld*: Sänkta transportkostnader (speciellt inom lufttrafiken), den tekniska revolutionen i överföringen av information och successiva rundor av handelsliberalisering minskar avståndet mellan Sverige och andra länder. De öppnar svenska marknader för nya konkurrenter och skapar nya marknader för produkter tillverkade i Sverige.²

Med en tillräckligt hög kapitalbildning kan ett land uppnå en jämvikt som kännetecknas av höga löner och jämn inkomstfördelning (utan ingripanden från staten) trots en ökande konkurrens från låglöneländer i Asien, Sydamerika och Sydeuropa. Höglöneländer har en god tillgång till kapital, koncentrerar sin produktion på de mest kapitalintensiva produkterna, och sysselsätter den lågutbildade arbetskraften i den skyddade sektorn. Men möjligheterna att uppnå en sådan höglönejämvikt kan hotas av alla de faktorer vi berört – trängsel, kapitalutarmning, ökade faktorflöden, kompetensnedgradering och krympande ekonomiska avstånd – som tillsammans kan göra det nödvändigt med en högre avkastning på utbildning än vad de flesta europeiska arbetsmarknader i dag tillåter. Detta kallar vi hypotesen om *den snedvridna arbetsmarknaden*: Det svenska systemet för lönebildning som leder till en sammanpressad lönestruktur kommer alltmer i konflikt med den internationella marknadsplatsens krav och blir därför allt dyrare att upprätthålla.

Empirisk analys

Vi har inte möjlighet att undersöka alla de hypoteser som framförts ovan. Vår granskning av ett omfattande internationellt datamaterial ger dock underlag för följande konstateranden och slutsatser.

² Så har t.ex. transportkostnaderna till sjöss sedan 1930 fallit med 55 procent, för flyg med 80 procent och för internationell telefoni med 98 procent. Ändå är kanske en viktigare förklaring till den ökade världshandeln en ökad geografisk spridning av världens samlade produktion. Uppenbarligen skulle ingen utrikeshandel förekomma alls om all produktion ägde rum i ett enda land (Leamer, 1993).

Sverige har vuxit långsammare

Symptom

- Den svenska produktiviteten släpar efter ordentligt.
- Sveriges andel av OECD:s samlade förädlingsvärde i tillverkningsindustrin har fallit. Bland de europeiska länderna är det bara Sverige, Norge och Italien som förlorat produktionsandelar under perioden 1975–90.

Lägre investeringsandel

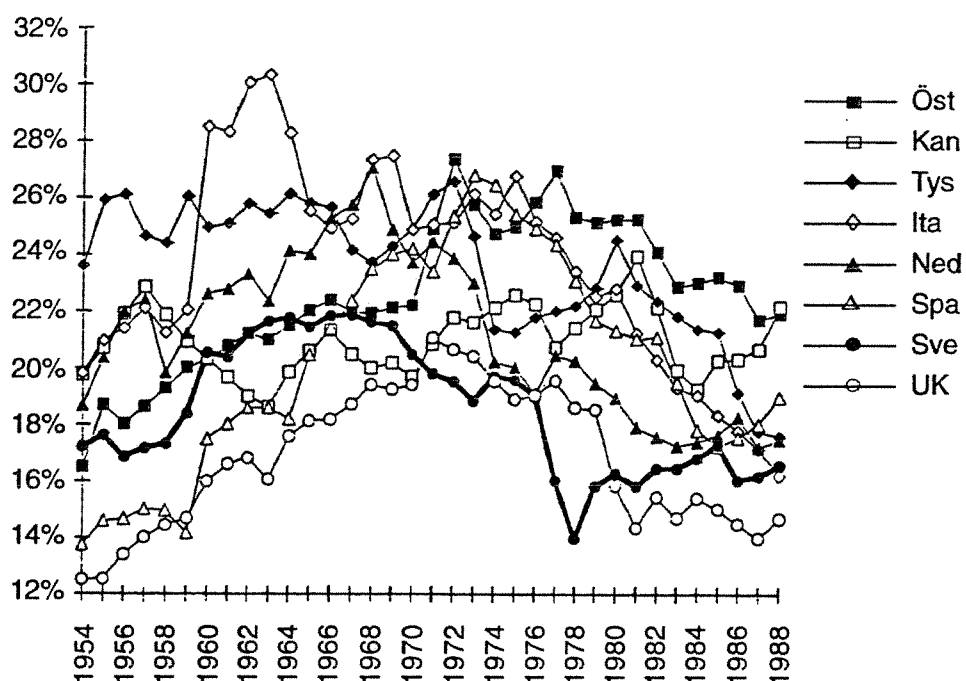
Svenska faktortillgångar

- Kapitalbildningen i Sverige släpar efter.
Vi konstaterar att den låga kapitalbildningen beror på en låg investeringskvot, höga priser på investeringsvaror och låg arbetsproduktivitet. Investeringsandelen av BNP är signifikant lägre än i jämförbara länder med undantag för Storbritannien. Under 1980-talet var investeringskvoten i Sverige ca 18 procent, medan den var 22 procent i Tyskland. I Sverige låg den så högt som 24 procent i början av 1960-talet. Nedgången i investeringsandelen under 1980-talet kommer troligen att ha en fortsatt negativ inverkan på kapitaltillgången per sysselsatt en bra bit in på 2000-talet. Förutom relativt låga investeringar lider den svenska ekonomin av höga priser på investeringsvaror jämfört med andra länder. Om man korrigerar för priserna på investeringsvaror blir den svenska investeringskvoten ännu lägre. Som framgår av figur 9.1 är fallet i investeringskvoten sedan 1960-talet dramatiskt och det förefaller mycket troligt att detta har bidragit till den svenska ekonomins sämre utveckling under 1980- och 1990-talen.

Lägre investeringar i högre utbildning

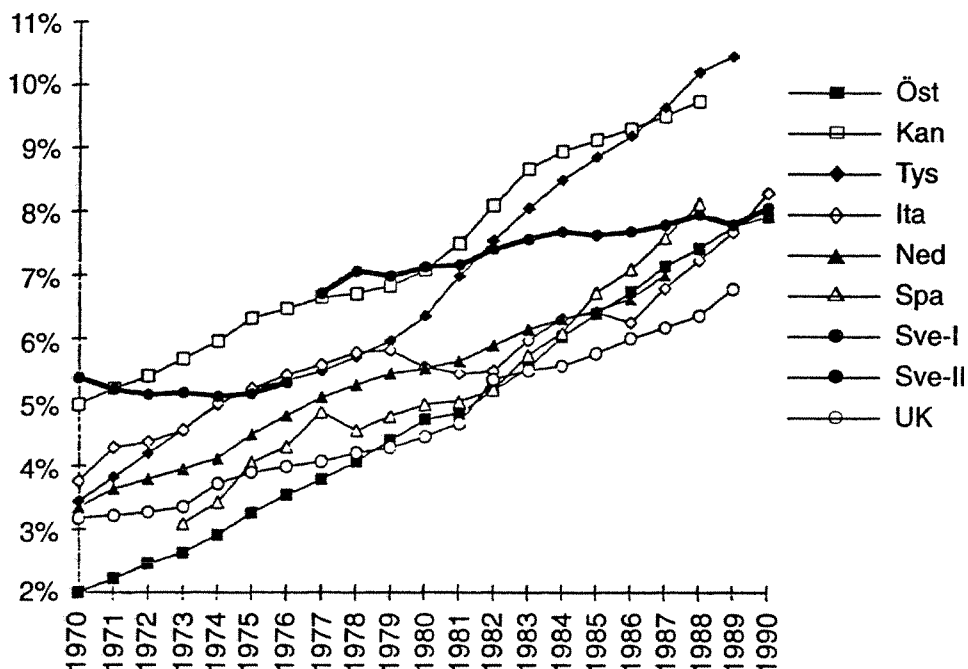
- Sverige har halkat efter i uppbyggnaden av humankapital.
Den andel av BNP som går till utbildning är hög men den växer inte i samma takt som i konkurrentländerna. Dessutom går en stor andel av utbildningsutgifterna till lågstadie- och förskoleundervisning. Antalet inskrivna vid högskolorna var lågt under många år. Figur 9.2 visar effekterna på andelen inskrivna vid högskolorna av att negligera den högre utbildningen. Hacket i kurvan beror på att definitionen av högskoleutbildning utvidgades för att inkludera kvällsundervisning. Men oavsett om kurvan före 1977 justeras uppåt eller om data efter 1966 justeras nedåt, så står det klart att Sverige inte har ökat investeringarna i den högre utbildningen i samma takt som konkurrentländerna. De allra

Figur 9.1
 Investeringskvoten
 1954–88 i några
 länder.

Anm.: Investeringskvoten mäts som bruttoinvesteringarna relativt till BNP, där båda korrigerats med hänsyn till köpkraftsparitet.

Figur 9.2
 Andelen inskrivna vid
 högskolorna 1970–90
 i några länder.

senaste siffrorna över inskrivningen på högskolorna visar dock på kraftiga ökningar, speciellt på tekniska linjer.

- 1965 hade Sverige unikt god tillgång på humankapital och fysiskt kapital. Denna särställning hade urholkats kraftigt 1988.

*Sveriges faktorupp-
sättning mindre för-
månlig nu*

Ett omfattande datamaterial som sammanställts av Song (1993) och Leamer (1984) gör det möjligt att jämföra tillgången på produktionsfaktorer i Sverige och en rad andra länder. Informationen sammanfattas i de triangulära figurerna 9.3 och 9.4. Figurerna visar den relativa tillgången på fysiskt kapital, yrkeskvalificerad arbetskraft och lågkvalificerad arbetskraft i olika länder för åren 1965 och 1988. I varje figur har dragits en linje från hörnet "kapital" genom den svenska punkten till den motsatta sidan av triangeln, där man kan avläsa mängden yrkeskvalificerad arbetskraft relativt till lågkvalificerad arbetskraft.

*Trängs av andra
länder*

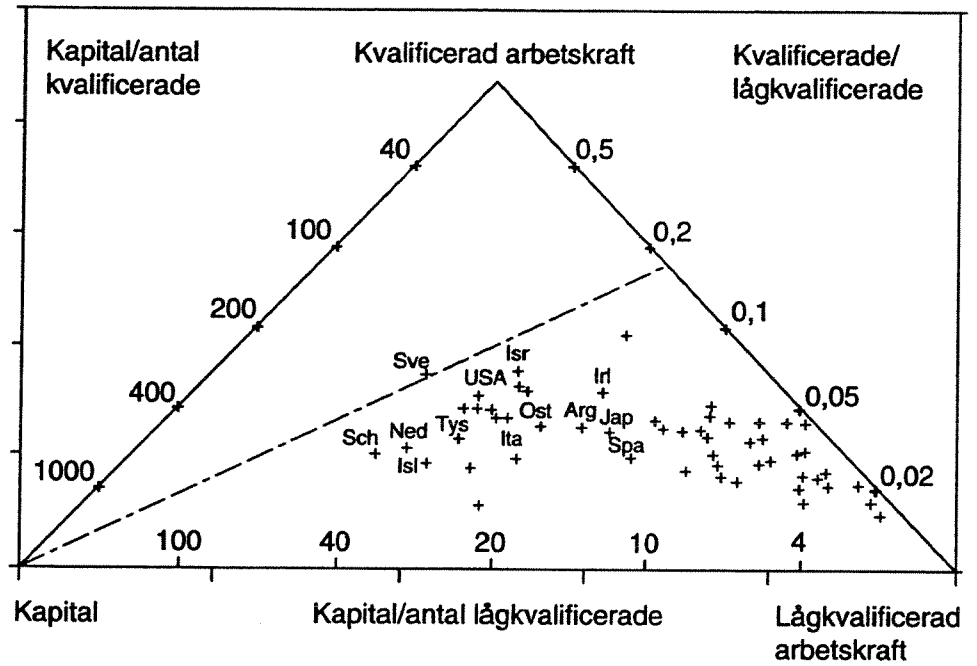
Skalan på den högra sidan av triangeln visar att Sverige 1965 hade en unikt god tillgång på kvalificerad arbetskraft som uppgick till nästan 20 procent av den lågkvalificerade arbetskraften. Även om denna kvot ökade efter 1965, hade det svenska försprånget krympt kraftigt 1988. Sverige intog också en tätplats vad gäller tillgången på fysiskt kapital 1965 men hade förlorat också denna position 1988. Det kan man utläsa genom att dra en linje från hörnet "kvalificerad arbetskraft" genom den svenska punkten och avläsa kapitalvärdet per arbetare på den horisontella linjen. Mer allmänt gäller att Sverige med en riklig tillgång på fysiskt kapital och humankapital 1965 skiljer ut sig från de flesta andra länder. 1988 är den svenska positionen inte lika unik utan Sverige trängs av ett stort antal länder.

Svenska handelsmönster

- Sverige har en stark komparativ fördel vad gäller skogsprodukter. Sverige exporterar skogsprodukter och maskinvaror i utbyte mot import av arbetsintensiva industrivaror och olja.
- Det svenska handelsmönstret är mycket stabilt om man ser till produktsammansättningen fördelad på tio huvudgrupper. Handelsmönstret tyder inte på att det skulle finnas några större problem med den svenska ekonomin. Nettoexporten av kapitalintensiva industrivaror, vilka inkluderar textilvaror och järn och stål, har ökat.

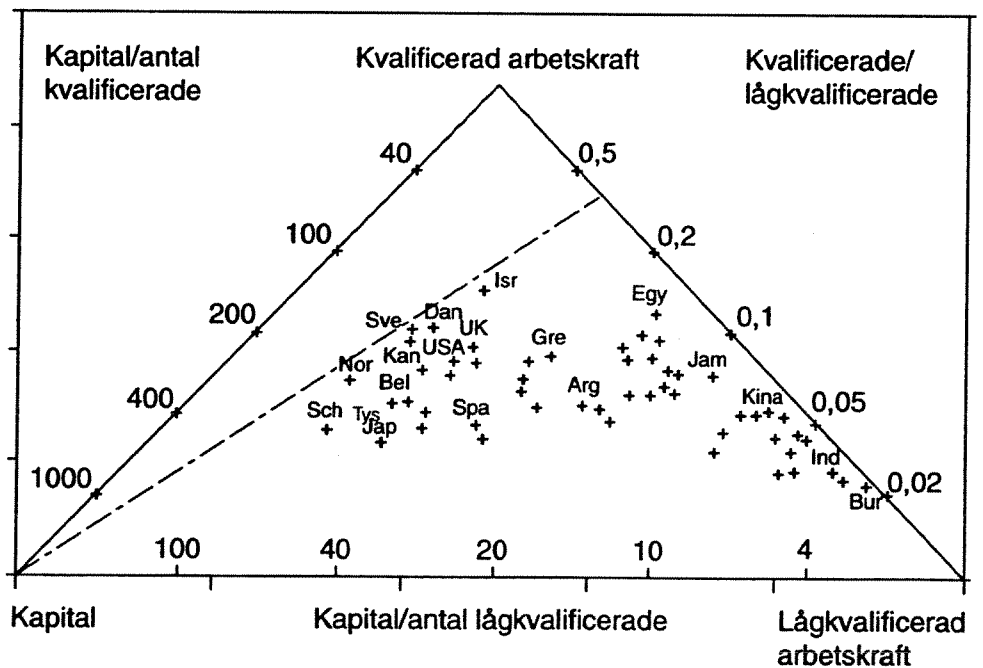
Stabilt handelsmönster

Figur 9.3
Faktortillgångar 1965.

Anm.: Se figur 9.4.

Figur 9.4
Faktortillgångar 1988.

Anm.: Kategorin kvalificerad arbetskraft (professional worker) baseras inte på formell utbildning utan på yrkesbefattning enligt ILO:s definition. Andelen formellt utbildade är lägre i Sverige än i många av de andra länderna.

Ökad internationalisering

- Den ökade internationaliseringen är mycket tydlig i svensk industri. Handelsberoendet ökade från 30 procent i genomsnitt 1970 till 48 procent 1989. Vi finner att ökade komparativa fördelar framträdde i vissa råvaruintensiva sektorer (papper och massa) och i måttligt kapitalintensiva sektorer (järn och stål). Vidare uppstod komparativa fördelar i vissa humankapitalintensiva sektorer (läkemedel, vetenskaplig utrustning, kemikalier m.m.). En mycket kapitalintensiv sektor (oljeraffinaderier) växte och fick nästan ett positivt handelsnetto. Vi finner också att ökade komparativa nackdelar framträdde i konfektion, skor, bildäck m.m., medan komparativa nackdelar uppstod i kontors- och datautrustning.

Ett vanligt utvecklingsförlopp

I figur 9.5 visas Sveriges nettoexport per anställd 1958 och 1988 fördelad på tio produktgrupper. De tio produktgrupperna inkluderar två råvarugrupper (olja och råmaterial), fyra skogs- och jordbruksprodukter (skogsprodukter, tropiska jordbruksprodukter, animalier och spannmål) och fyra industrivaror (arbetsintensiva, kapitalintensiva, maskiner och kemiska produkter). De fyra industrigrupperna är rangordnade efter hur hög den fysiska kapitalintensiteten är men också efter hur mycket humankapital som utnyttjas. Kemiska produkter är således i allmänhet mer humankapitalintensiva än vad maskiner är. Dessa fyra industrigrupper beskriver ett utvecklingsförlopp som många länder tycks följa. Man börjar med att exportera konfektionsvaror, går sedan över till textilier och järn och stål för att till sist gå över till maskiner och kemikalier.

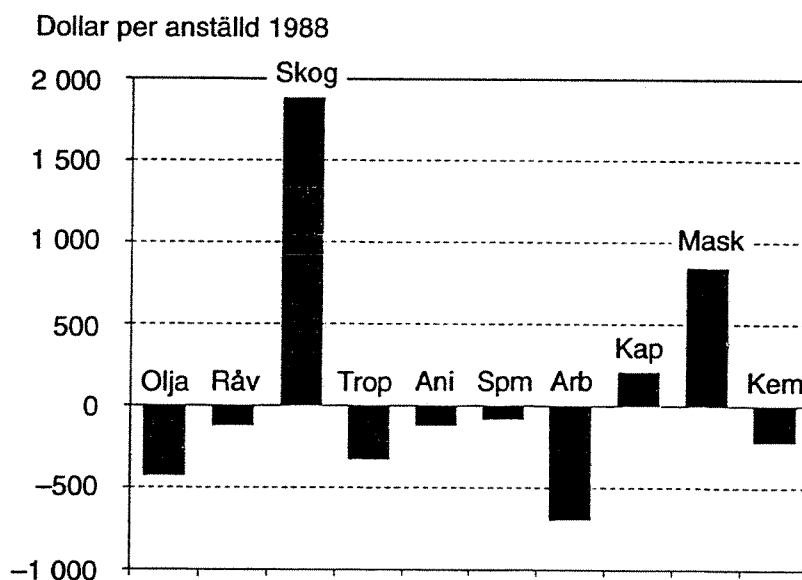
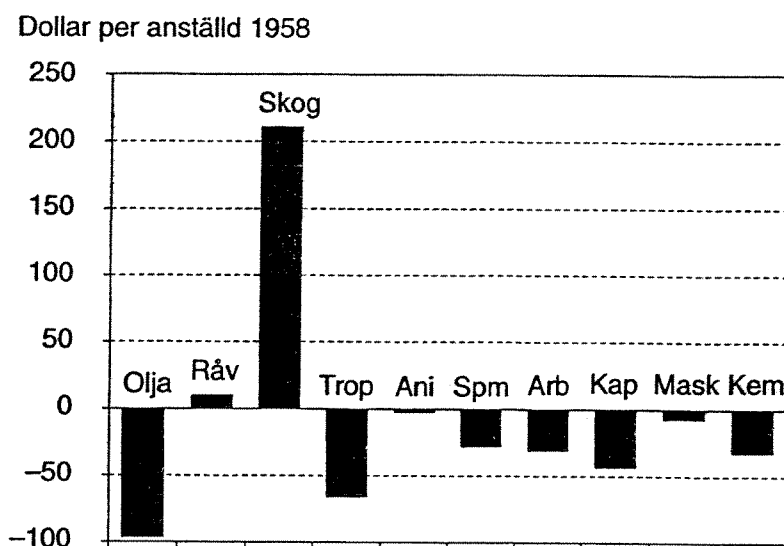
Den enda produktgrupp som hade betydande nettoexport 1958 var skogsprodukter. Nettoexporten av skogsprodukter finansierade hela nettoimporten, bestående framför allt av olja, tropiska jordbruksprodukter, arbetsintensiva industrivaror och kemikalier. Bland industrivarorna var Sverige minst beroende av maskinimporten. I själva verket blev Sverige nettoexportör av maskiner redan 1965 och 1988 var denna nettoexport betydande.

Den svenska produktionsinriktningen

- Den ökade internationella arbetsfördelningen från 1970 till 1990 framgår av en allt mer uttalad specialisering av den svenska produktionen i riktning mot mycket mera trä- och pappersvaror jämfört med andra OECD-länder och mycket mindre produktion av arbetsintensiva konsumtionsvaror. Ökningen av relativa mark-

Minskade marknadsandelar för humankapitalintensiv produktion

Figur 9.5
**Nettoexporten
per anställd 1958
och 1988.**

nadsandelar för den måttligt kapitalintensiva järn- och stålindustrin är betydande. Mot detta står minskade marknadsandelar för maskiner och kemikalier.

*Hög tillväxt inte
för Sverige*

- Sveriges komparativa fördelar återfinns i allmänhet i långsamt växande sektorer. I de få fall då Sverige hade komparativa fördelar i snabbväxande sektorer kom den höga tillväxten i dessa sektorer inte Sverige till del.

Sverige "trängs"

- Utvecklingen av produktionens varusammansättning inom OECD och av Sveriges komparativa fördelar är i linje med hypotesen om "trängsel": Sverige pressas på ena sidan av länder med riklig tillgång på lågbetald arbetskraft och på den andra sidan av snabbväxande kapitalrika länder.

Terms-of-trade

- Sveriges terms-of-trade (d.v.s. exportprisindex/importprisindex) bestäms mer av relativpriserna på skogsprodukter och olja än av relativpriserna på kapitalintensiva och arbetsintensiva produkter.
- Om vi bortser från prisutvecklingen för olja och skogsprodukter är de externa förändringarna i relativpriser i linje med "trängselhypotesen".

*"Trängsel" märks
också i terms-of-trade*

Enligt Heckscher-Ohlin-teorin förmedlas förändringar i olika länders faktortillgångar internationellt via förändrade produktpriser och endast via förändrade produktpriser. Relativprisförändringar är således en avgörande del av vår "trängselhypotes". Om Sverige möter ökad konkurrens på alla sidor på grund av att Sveriges faktoruppsättning har blivit mindre distinkt, så skall vi kunna avläsa det i förändrade relativpriser på Sveriges export och import. Eftersom prisutvecklingen för skogsprodukter och olja styrs av andra faktorer än de faktortillgångar som trängselhypotesen formulerats för, så är det rimligt att se på prisutvecklingen exklusive dessa produktpriser.

*Arbetsintensiv import
billigare . . .*

*. . . liksom humankapi-
talintensiv export*

Prisförändringarna som vi finner är i linje med vår hypotes: lägre priser på importerade arbetsintensiva produkter (beklädnad), lägre priser på exporten av de mest kapitalintensiva produkterna (kemikalier och maskinvaror) och högre priser på exporten av måttligt kapitalintensiva varor (järn och stål, transportutrustning och vetenskaplig utrustning). Prisförändringarna speglar att andra länder har investerat i realkapital och humankapital i en högre takt än Sverige har.

*Sänker kapital-
intensiteten i övrig
industri . . .*

Skogsindustrin

- Det kapital som används i den svenska skogssektorn är inte tillgängligt för den övriga industrin. Skogsindustrin kan därför "utarma" den övriga industrin på kapital som skulle ha kunnat användas för att uppgradera produktsammansättningen och höja lönebetalningsförmågan i den övriga industrin. Vi finner att ka-

pital och arbetskraft som sysselsätts i skogsindustrin sänker den möjliga kapitalintensiteten i den övriga industrin med 21 procent från 170 000 kronor per sysselsatt till 135 000 kronor per sysselsatt.

... men ger inkomster

- Inkomsterna från skogssektorn genererar efterfrågan på importvaror och gör att Sverige kan ha en stor import av andra industrivaror.

Skyddade sektorn kan ge "höglönelösning" ...

... genom efterfrågan på arbetskraft

Den offentliga sektorn

- Hög efterfrågan på arbetsintensiva varor som produceras inom den skyddade sektorn kan möjliggöra en höglönelösning. Denna efterfrågan leder till höga priser i den skyddade sektorn och gör att resurser förs över från den konkurrensutsatta till den skyddade sektorn. Om den skyddade sektorn är relativt arbetsintensiv, innebär denna resursöverföring att den konkurrensutsatta sektorn lämnas med relativt lite arbetskraft jämfört med kapital. Den högre kapitalintensiteten i den konkurrensutsatta sektorn bidrar då till att hålla lönerna uppe.

Offentlig sektor har spelat viktig roll

- Den offentliga sektorn är en viktig källa till efterfrågan på varor och tjänster från den skyddade sektorn. Några enkla beräkningar tyder på att sysselsättningen i den offentliga sektorn har spelat en väsentlig roll för att hålla de svenska lönerna uppe och förhindra att svensk industri tvingas konkurrera med låglöneländer i arbetsintensiv produktion.

Den skyddade sektorn, speciellt den mycket stora andel som sysselsätts i den offentliga sektorn, är en viktig aspekt av den svenska ekonomin. 1960 sysselsattes 44 procent av arbetskraften i den skyddade sektorn. 1990 hade den andelen stigit till 75 procent.

Snedvridningar på arbetsmarknaden

- Institutionella förhållanden på arbetsmarknaden som artificiellt pressar samman lönerna för utbildad och outbildad arbetskraft leder till kostnader.

*Lönesammanpressning
förhindrar investeringar
i humankapital*

Teoretiskt kan man visa att en (artificiellt) nedpressad lön för utbildad arbetskraft leder till minskad produktion av arbetsintensiva produkter men också till högre löner kombinerat med viss arbetslöshet för den lågutbildade arbetskraften. (Jfr Edin och Topel denna volym.) Denna arbetslöshet kan minskas genom ökade investeringar i humankapital och realkapital, men sådana investeringar kommer inte till stånd på grund av en för låg avkastning. Såväl de låga investeringarna i humankapital och realkapital som den hårda internationella konkurrensen i arbetsintensiv produktion gör att den samhällseliga kostnaden för att betala en alltför hög lön för den utbildade arbetskraften blir allt högre. Både maximi- och minimilöner som ett sätt att omfördela inkomster blir allt mindre förenligt med den internationella marknadsplatsen.

En Heckscher-Ohlin-prognos av den svenska ekonomin

Internationella utvecklingen . . .

. . . innebär tryck nedåt på lönen för lågavlönade . . .

. . . och tryck uppåt på lönen för högavlönade

För Sverige ökat krav på lönespridning

Ger jämnare inkomstfördelning på lång sikt

Effekterna av de senaste årens liberaliseringar i Asien och Sydamerika har bara börjat slå igenom på den internationella marknaden. Det förefaller mycket troligt att vi under de närmaste årtiondena kommer att få uppleva ett fortsatt och ökat yttre tryck nedåt på lönerna för lågutbildade och ett tryck uppåt på lönerna för de högutbildade. Länder med tillräckligt mycket kapital kommer att gynnas av den högre avkastningen som följer av liberaliseringarna. Dessa vinster kommer att delas av breda grupper inom de mest kapitalrika länderna som inte konkurrerar direkt med de arbetsrika länderna. Länder med mindre kapital kommer i allmänhet att gynnas, men de kommer också att uppleva ökade inkomstskillnader då deras lågutbildade arbetare får se sina löner falla i konkurrensen med mycket lågbetalda lågutbildade arbetare i u-länderna.

Enligt vår bedömning befinner sig i Sverige i den andra gruppen av länder och borde göra stora ansträngningar att förflytta sig över till den första gruppen genom att öka investeringarna i fysiskt kapital och framför allt i humankapital. Incitament i form av högre löner för utbildade är sannolikt nödvändiga för att Sverige skall kunna öka investeringarna i humankapital. För att möjliggöra detta och på så sätt kunna uppnå en jämnare inkomstfördelning på lång sikt, måste Sverige acceptera större löneskillnader på kort sikt.

*Utvecklingen i
Östeuropa*

En avgörande fråga speciellt för Sverige är liberaliseringen i de tidigare centralplanerade länderna i Östeuropa. Vi förväntar oss att utvecklingen i dessa länder kommer att förbättra Sveriges terms-of-trade genom ett ökat utbud av arbetsintensiva produkter. Detta kommer sannolikt att eliminera återstoden av den arbetsintensiva produktionen i Sverige och samtidigt förstärka Sveriges komparativa fördelar i de kapitalintensiva sektorerna. Denna slutsats hänger dock på hur dessa länder lyckas använda sitt humankapital. Den avgörande frågan är om de välutbildade människor som utbildats för en planekonomi på ett effektivt sätt kan sättas i arbete i en marknadsekonomi. Om svaret är ja, kommer produktionsinriktningen i dessa länder att bli ganska humankapitalintensiv och inte så skild från den svenska. Om svaret är nej, och det östeuropeiska humankapitalet är olämpligt för västerländsk affärsverksamhet, kommer deras komparativa fördelar att finnas i produktion av arbetsintensiva produkter. I vilket fall som helst, så måste Sverige förbereda sig för att dra full nytta av närheten till dessa framväxande marknader. De snabbväxande regionerna i Sveriges närhet är både en utmaning och en stor möjlighet.

Utmaning och möjlighet

Avslutande synpunkter

Vi tog vår utgångspunkt i att Sveriges problem i samspelet med omvärlden kan bero på att Sveriges uppsättning av produktionsfaktorer har blivit mindre distinkt – mindre skild från omvärldens – och att Sverige därför möter ökad konkurrens från alla håll. Denna ”trängselhypotes” fanns med när vi analyserade en stor mängd data rörande den svenska ekonomin i relation till andra länder. Heckscher-Ohlin-modellen definierar de spelregler som gör att man kan sätta ihop det empiriska pusslet. Vi menar att delarna passar ihop ganska väl. Framför allt finner vi betydande belägg för ”trängselhypotesen” i data som visar olika länders faktortillgångar, liksom i information rörande Sveriges internationella konkurrenskraft. En sak som framträder mycket klart i analysen av dessa data är Sveriges sedan länge starka komparativa fördel vad gäller skogsprodukter. Skogssektorn gör Sverige rikare men ”utarmar” den övriga konkurrensutsatta sektorn på kapital, vilket vi diskuterar i samband med ”kapitalutarmningshypotesen”.

*Ökad konkurrens från
alla håll*

Finns alternativ till offentliga sektorn?

Samtidigt som Sverige trängs av konkurrenter och skogssektorn "utarmar" övrig industri på kapital, så försöker Sverige vidmakthålla en stor offentlig sektor och en mycket jämn inkomstfördelning. Våra beräkningar tyder på att sysselsättningen i den offentliga sektorn har bidragit till att hålla de svenska lönerna höga genom att tillåta en relativt kapitalintensiv produktsammansättning i den konkurrensutsatta sektorn. Den offentliga sektorn har "berikat" den konkurrensutsatta sektorn med kapital och ökat kapitalintensiteten där. Men efterfrågan på varor från den skyddade sektorn kommer inte bara via den offentliga sektorn utan också från privat håll. Den offentliga sektorns efterfrågan är inte nödvändig för att produktionen i den konkurrensutsatta sektorn skall vara relativt kapitalintensiv. Det behövs en ganska liten ökning av den privata efterfrågan på varor och tjänster från den skyddade sektorn för att så skall vara fallet. En annan orsak till hög efterfrågan inom den skyddade sektorn är de exportintäkter som skapas av skogssektorn. Med tillräckligt höga intäkter från denna sektor har Sverige råd att importera arbetsintensiva industrivaror och undvika direkt konkurrens med de framväxande låglöneländerna runt om i världen.

Om Sverige inte investerar mer i fysiskt kapital och utbildning . . .

. . . kommer svenska löner att bestämmas i Peking

Vår diskussion av institutionell lönebildning är rent teoretisk. Vi menar att den ekonomiska liberalisering som svept över världen har lett till att den globala arbetsmarknaden översvämmats av människor som är villiga att utföra enkla arbetsuppgifter till extremt låga löner. Det är inte förvånande att dessa arbetsmarknader dikterar högre ersättning för utbildning, i synnerhet i länder där tillgången på lågutbildad arbetskraft är god. Om Sverige inte investerar tillräckligt i utbildning och realkapital, så tvingas Sverige producera arbetsintensiva varor för världsmarknaden, och då kommer svenska löner att bestämmas i Peking, inte i Stockholm. Arbetsmarknadsinstitutioner som försöker motarbeta denna utveckling kan visa sig dyrbara.

Ju större snedvridning, desto större kostnad

Vi försöker inte beräkna de exakta kostnaderna för en sådan politik eftersom de på ett komplicerat sätt skulle bero på utbuds- och efterfrågeelasticiteter som bestämmer hur resurser fördelas mellan den konkurrensutsatta sektorn, den skyddade sektorn och arbetslöshet. Allmänt kan man säga att ju större snedvridningen är, desto större är kostnaden. Snedvridningen beror delvis på skillnaden mellan en marknadsbestämd lön och den faktiska minimilönen, delvis på hur stor resursöverföring som krävs mellan sektorer för att vidmakthålla jämvikt med icke-marknadsmässiga löner.

*Kostnaderna ökar för
höga minimilöner . . .*

*. . . och kräver ännu
större investeringar*

Kostnaderna drivs i grunden av tre fenomen: tekniska förändringar, förändrade internationella konkurrensförhållanden och svensk kapitalbildning. Den lön som bestäms internationellt kommer att falla om priserna på arbetsintensiva industrivaror faller eller om det sker tekniska framsteg i den kapitalintensiva produktionen. Båda dessa förhållanden kommer att öka kostnaderna för att vidmakthålla svenska minimilöner om Sverige tvingas sysselsätta lågutbildad arbetskraft i arbetsintensiv produktion i den konkurrensutsatta sektorn. Om Sverige är mycket kapitalrikt, kommer däremot en naturlig höglönejämvikt att uppstå. Låga investeringar i kombination med en teknisk utveckling som ökar kapitalintensiteten i alla sektorer skulle emellertid förr eller senare leda till lägre löner också i denna höglönejämvikt och tvinga fram en mindre fördelaktig – mer arbetsintensiv – produktsammansättning i den konkurrensutsatta sektorn.

Lönesammanpressning fungerar i grunden som en maximi- eller minimilön, där högre ersättning till de lågutbildade byts mot en lägre avkastning för humankapital. Sedan de centrala avtalen övergavs i början av 1980-talet har löneskillnaderna ökat något. Om löneskillnaderna växer kommer detta till en början att leda till en överföring av resurser från den skyddade sektorn till den relativt arbetsintensiva delen av industrin, såsom textilindustrin. Med tiden kan de ökade incitamenten till humankapitalbildning förväntas leda till ökad produktion inom humankapitalintensiva och kapitalintensiva sektorer, såsom maskin- och läkemedelsindustrin.

Sverige behöver mycket större investeringar i realkapital och utbildning. Med mera kapital kommer naturligen högre löner för de lågutbildade. Detta är naturligtvis bra, men den tekniska utvecklingen och internationaliseringen kommer att kräva mycket större inkomstskillnader, oavsett kapitaltillgångarna i landet. Länder som vill uppnå både effektivitet i resursanvändningen och inkomstjämlighet kommer att behöva finna nya och kreativa sätt att belöna och därmed stimulera arbete och investeringar.

Kreativa lösningar?

Referenser

- Leamer, E.L. (1984), *Sources of International Comparative Advantage: Theory and Evidence*, The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Leamer, E.L. (1993), "U.S. Manufacturing and an Emerging Mexico", NBER Working Paper No. 4331.
- Song, L. (1993), "Sources of International Comparative Advantage: Further Evidence", opublicerad doktorsavhandling, Australian National University.